

SÁRVÁR MEZŐVÁROS TANÁCSÁNAK TEVÉKENYSÉGE

1845—1846 ÉVBEN

(Forráselemzés)

SÖPTEI ISTVÁN

Egy mezővárosi választott tanács munkájának bemutatása, értékelése nem könnyű feladat. Különösen nem akkor, ha történetírásunk e tekintetben — egyáltalán a mezővárosi élet bemutatásában — még sok adóssággal rendelkezik. Hogy mégis vállalkozunk ezen nem egyszerű téma kibontására, annak elsődleges oka az, hogy rendelkezésre áll a „Sárvár város tanácsa által tett végzési napló 1845. május 31.—1846. március 25.” időszakra, amely majdnem egy teljes év ügyviteli munkáját tartalmazza. *Úgy gondoljuk, hogy a tanács 74 ülésén tárgyalta 143 ügy mindenképpen bepillantást enged a mezővárosi tanács munkájába, s egyúttal lehetőséget ad arra, hogy a végzési napló alapján felvillantsuk egy Vas megyei mezőváros mindennapi életét a reformkorban, közvetlenül az 1848-as szabadságharcot megelőzően.*

A mezővárosi rang, mint köztudott, bizonyos védettséget jelentett a magyar feudális társadalomban a földesúri hatalmaskodásokkal szemben. *A sárváriak kiváltságai is régi keletűek. Az 1328-as Károly Róbert féle kiváltságjogokat követően (e jogokat több feldolgozás említi, bár eddig eredeti okleveles adattal nem sikerült bizonyítani) Nagy Lajos, Erzsébet királyné, Mária királynő, Zsigmond és Mátyás király privilégiumai alapján¹ a sárváriak a várost gyakran a szabad királyi városok közé sorolták. Hogy valóban így volt-e, nehezen eldönthető. Elfogadhatjuk azonban Bácskai Vera megállapítását, amely szerint a XV. század „negyvenes-ötvenes éveiben a civitas szó vagy az oppidum seu civitas formula márcsak kivételképp fordul elő egy tucatnyi bányaváros, vagy erősen városias település” neve mellett. „Tehát a XV. század első évtizedeiben oppidum néven említett helységek egyrészt a mezőváros fokán megrekedő, korábban is városias jellegű településekből, másrészt a falvakból ez időben mezővárossá emelkedő helységekbeől alakultak ki.”² Sárvár a városias jellegre példa.*

Tehát Sárvárt Károly Róbert feltételezett 1328-as privilégiuma emelte ki a környező jobbágyfalvak sorából és ruházta fel a mezővárosi kiváltságjogokkal. A kiváltságlevelek alapján Sárvár polgársága mentes volt minden úrbéri szolgáltatástól, nem tartozott ispáni, vagy vármegyei hatóság alá. Közigazgatásilag önálló hatáskörrel rendelkezett. Bírói hatalma polgári és büntetőjogi kérdésekre egyaránt kiterjedt.³ A város ügyeit a választott elöljáróság intézte. *Sárvár, mint királyi kiváltságjogokkal rendelkező mezőváros, kedvezőbb helyzetben volt Szombathelynél, amely magánföldesúri joghatóság alá tartozott (a győri püspökség).*

A XIV—XV. században kiváltságok sora mutatja, hogyan vált Sárvár igazán mezővárossá. Erzsébet királyné 1341-es privilégiuma a sárvári várhoz tartozó Sársziget lakóinak biztosította a soproni harmincadvám alóli mentességet. Nagy Lajos 1351-ben tovább bővítette a helység szabadalmait.⁴

Nagy Lajos 1351-es kiváltságlevele lehetővé tette a mezővárosba való szabad beköltözést: „Tehát nektek, az összes főpapoknak, főuraknak, főispánoknak, várnagyoknak, jobbágyokkal rendelkező nemeseknek, valamint a városok és szabad telepek vezetőinek, bíráinak és lakóinak, akiknek ezt az írást bemutatják, erősen királyi rendeletben megparancsoljuk, hogy a jobbágyo-

kat, polgárokat és vendégnépeket, akik az említett városba akarnak költözni és letelepedni, a szükséges engedély megszerzése, igazságos váltság és az esetleges adósságok megfizetése után békésen odaköltözni engedjétek vagyonuk és személyük sérelme nélkül. . . ”⁵

Nagy Lajos 1364-ben a város lakosainak kérésére tiltja, különösen a várnagyoknak, a lakosokkal szembeni hatalmaskodást. 1372-ben a polgároknak megengedte, hogy állataikat a várhoz tartozó területeken legeltessék.

Mária királynő és Zsigmond megerősítette a mezőváros harmincadmentességét.⁶

Mátyás király 1464-es kiváltságlevele újra megerősítette a mezővárosi kiváltságjogokat: „Ugyanis, ha valaki Sárvár város polgárai, akár egyes, akár több ellen keresetet akar indítani, vagy vádat akar emelni, az az említett Sárvár város bírása és az esküdt polgárok bírósága előtt törvényes módon járjon el, és ott minden panaszt tevő a tiszta jog és igazság alapján nyerhet ki-elégítést, vagy elégtételt, amint a jogszabályok előírják. . . annak a megyének főispánját, alispánját, szolgabíróit, ahol előfordul, hogy az előírást nem tartják meg, felhatalmazzuk, hogy először vizsgálatot indítsanak az igazság felderítésére, majd az ilyen esetekben szokásos kár és veszély mellett, jelen levéllel megadott hatalommal és tekintélyünkkel kényszerítsék a vétőket az előírások megtartására. . . ”⁷

Tehát a mezőváros polgárainak ügyeiben első fokon a választott tanács volt illetékes dönteni. Fellebbezés esetén a megye főispánja, alispánja vagy szolgabírója hozott ítéletet, s amint később látni fogjuk, a mezővárosi tanács kedvezőtlen döntés esetén megkereshette a királyi kancelláriát is.

Természetesen a volt sárvári földesurak is igyekeztek a királyi szabadalmakat megnyirbálni. Ennek nyomaival már Kanizsay György 1492-es sárvári—kapuvári urbáriumában találkozhatunk, bár a királyi szabadalmakra való utalás e dokumentumból is kiolvasható, hiszen az uradalom 10 mezővárosa közül egyedül Sárvár fizethette adóját egy összegben: „évi cenzusa 100 bécsi dénárt tett ki, egyéb szolgáltatás nem terhelte. Mivel a telekegység itt is negyedtelek volt, átlag 24 bécsi dénár volt az adó összege, s így lakóinak helyzete jóval előnyösebb volt, mint a többi mezőváros polgáraié.”⁸

Nádasdy Ferenc, a híres „fekete bég” 1571-ben a várost ugyancsak bizonyos cenzus fizetésére kötelezte, s a bormérési jogot 10 hónapra korlátozta. Sőt 1592-ben Sárvár már csak 4 hónapig élhetett italmérési jogával.⁹

A későbbi földesurak, gróf Draskovich és Szluha, a városi birtokok elfoglalásával, a jogukat védő polgárokon elkövetett erőszakoskodásokkal Sárvárt a jobbágyfalvak színvonalára kívánták visszaminősíteni. Ennek eredményeképpen 1733-ban perre került sor a város és a földesúr között, amely Sárvár jogainak megerősítésével végződött. A birtokperек azonban a későbbi évtizedek során is folytatódtak és végérvényesen majdan csak az 1856-os tagosítással nyertek rendezést.¹⁰

Bár nehéz küzdelemben, de Sárvár megőrizte királyi mezővárosi rangját. E rang biztosította, hogy a mezőváros tanácsa Sárvár életének irányítását önállóan, földesúri joghatóságtól függetlenül végezhesse.

A mezőváros közigazgatási szervezete

A végzési napló alapján fontos adatokat kaphatunk a mezővárosi közigazgatás rendszerére, a tanács szervezeti felépítésére vonatkozóan. *A városi tanács élén a polgármester állott.* 1845—46-ban e tiszte Sárvárott Ernecz Zsigmond töltötte be. Más forrásokból tudjuk, hogy a polgármestert, illetve a város vezetőit a polgárok minden év április 24-én választották. A városi gyűlésnek volt joga az arra nem méltóakat hivatalukból visszahívni.¹¹ *A polgármesterrel az élen működött a 12 tagú tanács,* amely a napló tanúsága szerint hivatott volt Sárvár életének irányítására, döntéseket hozhatott, ítélezhetett. Az ügyek intézését a polgármester akadályoztatása esetén a polgármesterhelyettes irányította. A mezővárosi tanácsnokok köréből választották a jegy-

zót, aki a közigazgatási munka adminisztratív részét bonyolította. Az adott időszakban e tisztséget Nemes Sándor látta el. A tanácsnokok, akik közül név szerint megemlíthetjük Rott Ferencet, Kiss Alajost, Horváth István perceptort (adószedőt), Fejér Ádámot, Stieder Vitust, Pajtsis Miklóst, Dombai Józsefet (polgármesterhelyettest), Halasy Ádámot, Nyitray Györgyöt, döntöttek az egyes városi ügyekben, s panaszos ügyek esetén helyszíni szemlét tartottak.

A tanács tagjai között megtalálhatóak voltak a helyi kézműipar és kereskedelem jómódú képviselői. Erneck Zsigmond polgármester kötélygyártó iparos, Rott Ferenc szakmáját illetően bábos mester volt. Stieder Vitus sorsjáték árúsítással foglalkozott.¹² A céhes mesterek jelenléte a mezővárosi tanácsban, mint majd később látni fogjuk, jelentősen befolyásolta a tanács intézkedéseit-céhügyekben.

A végzési napló alapján megállapítható, hogy a mezővárosi tanács gyűléseit általában hetenként tartotta, bár gyakran előfordult a hetenkénti többszöri ülés is akár egymást követő napon, a panaszos ügyek sokaságától függően.

Mint már említettük, a mezőváros tanácsát a polgárok gyűlése választotta. A választott tanács azonban hivatali ideje alatt többször is összehívhatta a polgárságot. A jelzett időszakban, 10 hónap alatt, városi gyűlésre öt alkalommal került sor. A végzési napló bejegyzései bizonyítják, hogy mindannyiszor közérdekű, az egész város közösségét érintő ügyben került sor a polgárság gyűlésére.

A városi gyűlés döntött új tisztségviselő beállítására. „Az 1845-ik évi szeptember hó 3-ik tartott tanácsülés alkalmával az egész közönséges városi közönség öszvő parancsoltatván, mely alkalommal azon tárgy vétetett föl, ami után Horváth István tanácsos úr és perceptor meghalozott és a hivatal megürült, ennek bétöltése elkerülhetetlen szükséges volna, azért jelen alkalommal az egész közönség által tett . . . szavazás után, mint legtöbb szavazatot nyerve Fejér Ádám tanácsos úr közakarattal perceptor úrnak megválasztott.”¹³

Ugyanezen városi gyűlésen döntöttek a mezőváros tulajdonában lévő kanászház újjáépítéséről, amelynek költségei (kő- és cserépvásárlás) a városi kasszát terhelték.¹⁴

A városi gyűlés volt illetékes végső fokon határozni városszépítési, városrendezési ügyekben is. A tanács a mezőváros egyik polgárának közterület megvásárlásának engedélyezésével lehetővé tette, hogy az úgynevezett Kovács utca sarkán emeletes házat építhessen. Az ott lakók ez ellen panasszal éltek a bejárás akadályoztatása, illetve tűzveszélyesség miatt. A városi közgyűlés a következőképpen döntött: „. . . a városi tanács által átengedett kis fundus addig nem terjed, sőt azon cövek továbbra is helyén maradhatna; mind ezen cáfolati okokra nem tartja a városi közönség a panaszkodók sérelme orvoslását helyesnek, sőt inkább nehezen veszi a város díszének, úgy az építőnek . . . általok lévő hátráltatását . . .”¹⁵

Az 1845. október 31-én tartott városi gyűlés az adóhátralékok befizetéséről, valamint a városi országutak megjavításáról hozott határozatot: „. . . a városi közönség . . . ezen rendszabályt rendelte, hogy az egész útvonal felméréssék és hákszám szerint . . . kiosztassék, a felosztás után, azaz 3-ik novembertől fogva egész 8-ik novemberig minden polgárnak a reá kimért út megcsinálása kötelességül tétetik . . .”¹⁶

A polgárok gyűlése tett javaslatot a sárvári uradalomnak birtokcserére, illetőleg a régi jogok alapján biztosított örökös rétek cseréjére is. „Midőn ezen egyesség a Tettes (tekintetes) uradalom és város között megtörtént, azon alkalommal több pontok peres útra fennhagyatnak, mind egyik azok közül az caducitás, mint a fentebbi kicserélendő földeknek s réteknek nagyobb része szállottak a Tettes uradalomra, erre nézvest teljes tisztelettel nyilatkozik a város, hogy peres úttól elállani kész, ha a Tettes uradalom a városban lévő házaira esendő minden haszonvételeitől, mely azon házaihoz követelne, örökre eláll.”¹⁷

A fentiekben túl a városi polgárok döntöttek a városi bevételeket növelő javak bérbeadása, illetve eladása esetében is. Így a végzési naplóban szó esik a 4 hónapi italmérési jog árendába adásáról, a Farkas erdőn termő gubacs eladásáról, valamint az osztályos dűlőben lévő vadgyümölcs értékesítéséről.¹⁸

A mezővárosi tanács munkáját segítették a mezőváros alkalmazásában álló *városslolgák*. A végrehajtó munkában segédkezett a *városi hadnagy* (Gábrriel János), a *hajdú* (Lumpler György), és *4 tizedes* (a végzési napló ezen időszakban két nevet említ: Kelemen Ferenc és Pap József).¹⁹ Az ő felfogadásukról, javadalmazásukról is a tanács döntött. A városi hadnagy például a pénzbeli fizetség mellett „hadnagysági” részt kapott. A város károsodás (árvíz) esetén is kárpótolta a hadnagyot.²⁰

Ugyancsak a *tanács alkalmazta* a polgárok gazdálkodását, javainak védelmét biztosító *erdős és mezőőröket, ökörpásztort és csordást, és a tanács határozta meg javadalmazásukat is*. A tóthmezői pásztor, aki a bajti szegi rétek és füzesek őrzésére fogadtatott fel, szolgálataiért 20 váltó forintot kapott. „... Rédecsi István és Jobbágyi István felfogattak a belső mezőre mezőpásztornak, kiknek fizetése lészen minden egy hold bevetett földről egy kéve gabona, egy hold krumplitól, kukoricától és répa földről 9 krajcár váltó, meg is a káposzta őrzéstől 3 krajcár és egy fej káposzta, bükkönytől egy hát rend, a vidéki birtokosoktól való földről egy holdról két kéve, mely ígért fizetésért tartoznak híven vigyázni, a történő károkat, ha urát nem tudják, magok megtéríteni tartoznak. A behajtott marháktól éjjel egy pártól nyargaló 24 krajcár, nappalítól 12 krajcár lészen fizetendő”²¹ — olvashatjuk az egyik ügyiratban. A pásztorok fizetésének meghatározásakor egy érdekes momentumra figyelhetünk fel. A sárvári határban lévő idegen birtokosoktól az őrzési díj dupláját kérik. Nyilván ez is a mezővárosban élők privilégiumainak hangsúlyozását jelentette.

Bár a végzési naplóban nem történik említés a képviselőtestületről, mégis itt kell szólnunk róla, hiszen a mezőváros közigazgatási szervezetéről csak így kaphatunk teljes képet. Ernecz Ignácól, Sárvár első történetírójától tudjuk, hogy a mezőváros a tanács munkájának segítésére 32 tagú *képviselőtestületet is választott*.²²

A tanács ügyintézés sokrétűsége

Már az eddig elmondottakból is kiténik, hogy Sárvár mezőváros tanácsa milyen sokrétű tevékenységet fejtett ki. A tanács munkájáról alkotott képet szeretnénk teljessé tenni, amikor a végzési napló alapján kísérletet teszünk arra, hogy bemutassuk a mezővárosi tanács illetékességének körét, azt a szerteágazó feladatkört, amely jellemezte a reformkor Sárvárának mindennapi életét.

A mezővárosba való *beköltözéshez a tanács engedélye* szükségeltett. Az engedélyhez köztét egyrészt indokolta a mezővárosi lakosok jogainak védelme, másrészt a letelepedéskor fizetendő illetékek növelték a városi bevételeket. *Jobbágy Sárvárra költözéséről egy esetben értesülünk*. „... a zsirai helység mostani lakosa Tersli István jobbágy alázatosan jelenti, hogy mezővárosunkban lakását venni kívánná, bémutatván eddigi magaviseletéről szóló bizonyítványát, mely a megvizsgálás után megelégedésül szolgált, ezen könyörgőnek zsellérképi lakása oly móddal megengedtetik, hogy mint birtoktalan, semmi marhatartás néki meg nem engedtetik a városnak kivétel nélküli legeltetőjén”.²³

Még a szomszédos Vármellékről sem volt egyszerű bejutni a mezővárosba. Egy beköltözni kívánótól megkövetelte a tanács a vármelléki előljáróság és az uradalom által kiállított bizonyítványt. „Ezent nem teljesítené, ezen felvállásnak ereje ne légyen, szintén ily polgárosodás esetben ez mindenkitől megkívántatik.”²⁴ — olvashatjuk a tanács határozatban.

A vándoréveit letöltött mesterlegényeket is csak feltételesen engedték letelepedni, s a polgárság sorába véglegesen csak akkor iktatták őket, ha a mesterségében illetékes céhnél mesterdarabjukat elkészítették. A végzési naplóban több ízben találkozhatunk kereskedéssel foglalkozó *zsidók letelepedési kérvényével*. A mezővárosi tanács — úgy tűnik — szem előtt tartva a helység érdekeit, általában engedélyezte letelepedésüket, bár külön letelepedési illetéket és boltnyitási taxát fizettettek velük.²⁵

A mezővárosi tanács volt illetékes a telek-, ház- és földeladási ügyekben, építési engedélyek kiadásában. Fentebb már szóltunk a mezővárosba költözéskor történt házvásárlásokról, s ugyan-

